

نماز مسافر

دکتر محمد فرید یونس

سؤال داشتیم در مورد نماز مسافر از شهر فرانکفورت ، آلمان. یکی گوید هشتاد کیلو متر از منزل دور شوید ، یکی می گوید شصت کیلومتر از منزل دور شوید. چیز های گوناگون می شنویم و هیچ کس یک جواب معقول به ما نگفته است. لطفاً اگر شما درین مورد روشنی ببیندازید که نماز مسافر چگونه است؟
همچنان یک دوست گرامی در آمریکا به من گفت «روزی از شهر فریمان در شمال کلیفورنیا به شهر تریسی که آنهم در شمال کلیفورنیا موقعیت دارد و 45 مایل / 72 کیلومتر از هم فاصله دارد ، رفته بودیم و یکی از دوستان که در یکی از مساجد بعضی اوقات به مردم نماز میدهد ، وقتی در تریسی رسیدیم گفت ما باید نماز مسافر بخوانیم» ؟؟!

قبل از اینکه به جواب سؤال بپردازیم باید یک حقیقت مُسَلَّم را بدانیم که ما در عصر پیامبر (ص) زندگی نه می کنیم. شرایط سفر آن روزگار تا امروز بسیار تفاوت دارد. شتر ، اسب و مرکب آن زمان به موتر، هواپیما و قطار آهن تبدیل شده است. امروز با این هواپیما های غول پیکر که در یک پرواز بدون توقف از آمریکا به استرالیا پرواز میکند و قطار آهن سریع السیر که سرعت آن 300 کیلومتر در ساعت است ، نبود. در آن زمان بس های مسافری بری با ماشین های بزرگ که در یک ساعت هفتاد کیلومتر را می پیماید و در داخل آن دستشویی و توالت برای سهولت مسافرین تهیه دیده اند، نبود. در آن زمان شاهراه ها که اجازه سرعت را بدون و قید و شرط میدهد، وجود نداشت. و بالاخره در آن زمان مردم یک ساعت و یا زیاد تر سر کار روزانه نه می رفتند و بر نه می گشتند. این همه پیشرفت تکنولوژی ماهیت و کیفیت سفر را به کلی تغییر داده است و در نتیجه این همه پیشرفت فقه سفر هم تغییر میکند. اما باید خاطر نشان کنیم که استفاده از چهارپایان اهلی در مناطق صعب العبور، صحرا های ریگزار و سوزان هنوز هم به همان قوت خود باقی است

موضوع دوم را که شما باید بدانید این است این عالیشانان که مراتب سفر راه به مایل و کیلو متر سنجش می کنند اکثراً علمای عربی و مصری هستند و اکثرشان حتی یک بار از کشور شان به خارج سفر نکرده اند و برای اینکه سنت را مراعات کرده باشند ، مسافه را به اساس سفر های حضرت رسول اکرم (ص) از مکه معظمه تا مدینه منوره سنجش میکنند که یک فرسخ را مساوی به سه مایل تخمین کرده اند. برای این عده علما شرایط زمان و مکان مطرح نیست و از همین سبب بعضی فتوای های که میدهند دوران منطق روزگار است و مشکل افغانان همیشه این بوده که نه تنها در مسایل دینی از علمای عربی تقلید میکنند بلکه در امور سیاسی ، اقتصادی و حتی ساختمانی از خارجیان تقلید میکنند به جای اینکه خود ما مطالعه و تحقیق کنیم و جواب خود را داشته باشیم و حتی به اعراب و دیگران بیاموزانیم. جالب این است که بزرگترین علمای دین اسلام خارج از حوزه عرب ظهور کرده است مانند امام ابوحنیفه (رح) و اما امروز برای سؤالات دینی به عالم عربی رجوع می کنیم. عقل یک شهروند افغانستان از یک عرب و غیر عرب هیچ کمی و کمبودی ندارد. درست است که ما باید از دانشمندان بیاموزیم اما نه به آن سطح که عقل ما در انحصار افکار دیگران باشد و یا همیشه متکی به دیگران باشیم. قرآن کریم برای همه نازل شده است. قرآن مجید و احادیث شریف امروز نزد همه موجود است. سؤال همین است که ما چرا باید از یک مرد دینی عربی نقل قول کنیم ؟ علمای که اکثراً یا دست شان با امپریالیزم غرب بسته است و یا در فساد حکومتی بسته است و یا به اندازه تنگ نظرانه می اندیشند که زیبایی و بزرگی و وسعت نظر دین اسلام را از بین برده اند

نقطه سومی را که شما خواننده و سؤال کننده عزیز باید بدانید این است که این علمای عربی ، قسمیکه گفتیم تنها مسافه را سنجیده اند در حالیکه سفر های امروز به اساس سرعت و زمان مطرح است نه مسافه. در گذشته سی کیلومتر را شاید یک روز راه پیمایی می کردند. در حالیکه امروز سی کیلومتر بیست دقیقه زیاد تر نیست. در آینده خیلی نزدیک یعنی سال 2018 آمریکایی ها سفر های سریع که توسط تکنالوژی «هایپرلوپ» صورت میگیرد امتحان می کنند. این سفر ها توسط لوله های است که مسافرین داخل یک تیوب لوله یی جا به جا می شوند و همان طوری که سفینه در فضا پرتاب می شود، این لوله در زمین مانند تفنگچه شلیک می شود و میتواند در ظرف 45 دقیقه از سان فرانسیسکو یعنی غرب ایالات متحده به نیویارک یعنی شرق ایالات متحده که سه هزار مایل و یا 4828 کیلو متر است برسد. این جاست که امروز ما نه می توانیم سفر را با اساس مسافه

سنجش کنیم زیرا داستان مسافه حالا مطرح نیست ، حالا سرعت مطرح است

فقه نظر به ایجابات زمان تفاوت میکند و از همین سبب است که علمای کرام کشور ما در کابل در گذشته های دور گفته اند «اختلف الاحکام بالاختلاف زمان». حتی فقه از یک کشور تا کشور دیگر نظر به شرایط اوضاع جوی و اقلیمی و شرایط فرهنگی از یک منطقه تا منطقه دیگر می تواند تفاوت کند و تغییر پذیر است مخصوصاً که امروز مسلمانان در همه نقاط جهان مسکن گزین شده اند و این نظر امام ابو حنیفه (رح) است قرآن مجید در مورد سفر در هشت موضع تذکراتی دارد و اما در رابطه به این تحقیق آیه 101 سوره نساء و آیه 184 و 185 سوره بقره مستقیماً در باره مسافرت مردم است که از منزل به قصد کار و تجارت و سیاحت به شمول ماه مبارک رمضان خارج می شوند. در آیه 184 و 185 سوره بقره خداوند (ج) می فرماید

أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ

یعنی [روزه در] روز هایی اندک شمار است پس هر کس از شما که بیماریا در سفر باشد

و همچنان در آیه 185 همین سوره متعاقب آیه قبلی می فرماید

وَمَنْ كَانَ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ

یعنی «وهر کس بیمار یا در سفر بود» و در

سوره نساء آیه 101 که می گوید

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا

یعنی «و چون در سفر باشید ، بر شما گناهی نیست که اگر می ترسید که مبادا کافران شما را در بلا افکنند، نماز خود را کوتاه کنید که بیگمان کافران دشمن آشکار شما هستند». در آیات متذکره و قرآن مجید واضح میسازد که نماز ها در سفر کوتاه میشود. هدف از نماز ها تنها نماز های فرض است نه نوافل. نماز های نوافل در سفر اختیاری است نه حتمی پس تنها نماز های فرض ادا می شود و آنها کوتاه و یا قصر میشود. تنها دو نماز کوتاه نه می شود که عبارت اند از دو رکعت نماز فرض صبح (فجر) و سه رکعت نماز فرض شام (مغرب) است تعریف سفر: سفر آن است که الف: مسافر به نیت سفر از خانه خود برای یک روز و یک شب دور شود. ب: تا وقتی مسافر است که از منزل خارج می شود تا اینکه به سر منزل مقصود برسد. یعنی اصل سفر همان است که در راه سفر است؛ وقتی که به منزل مقصود رسید، یک شخص غیر مقیم می باشد زیرا دوباره به منزلگاه اصلی خود بر میگردد. حالت غیر مقیم نوزده روز است. درین حالت مسافر می تواند نماز ها را قصر بخواند و یا پوره بخواند ، مربوط است به شرایط زندگی مسافر. در زمان امروز همه گونه تسهیلات وجود دارد ، پس هیچ ممانعت نیست که بعد از رسیدن نماز ها را مکمل ادا کند. اگر مسافر در حالت غیر مقیم فکر میکند که برایش مشکل است تا نماز را مکمل ادا کند میتواند قصر بخواند. به هر حال اگر از معیاد نوزده روز گذشت غیر مقیم گفته نمیشود و باید مکمل ادا کند

کسیکه به نیت سفر از منزل خارج می شود باید دو رکعت نماز مسافر قبل از خروج از منزل ادا کند نماز و سفر، هر دو یک موضوع شخصی است و مربوط است به توان شخص که چگونه باید مراتب سفر خود را عیار کند و نماز های خود را در ایام سفر ادا کند. اگر شخص تنها سفر میکند خواه خواه همه اختیارات خود را دارد. اگر با یک دوست و یا یک گروه سفر میکند که در اسلام ثواب زیاد تر دارد و میداند که نماز جماعت ثواب بیشتر دارد و اما باز هم در ایام سفر خود مختار است زیرا تأثیرات سفر بالای اشخاص متفاوت است و نه میتوان همه مسافرین را به یک دیده نگریست. طور مثال در ایام سفر یک شخص خسته می شود، میتواند نماز ها را با هم جمع کند و یکجا بخواند که این سنت رسول الله (ص) است. نماز ظهر و عصر را میتواند یکجا کند و نماز شام و خفتن را. در جماعت هم میتوان نماز ها را یکجا کرد. آمادگی گرفتن برای سفر مربوط است به سن و سال شخص ، شرایط صحی شخص ، طریق سفر که از طریق هواپیما ، موتر و یا قطار آهن است. زیاد تر سفر ها به همین وسیله امروز صورت میگیرد. در قرآن مجید دو دعا در رابطه با سفر است که میتوان هنگام حرکت خواند. اول در سوره هود آیه 41 میخوانیم که

بِسْمِ اللَّهِ مَجْرِبَهَا وَمُرْسَلَهَا إِنَّ رَبِّي لَعَفُورٌ رَحِيمٌ

یعنی به نام خداست که پروردگار من آمرزگار مهربان است. این دعای حضرت نوح (ع) است که زمانی که

کشتی حرکت میکرد دعا کرد. و همچنان در سوره زُخرف آیه 13 آمده است که
سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ

یعنی «پاکا موجودی که این را رام ساخت و ما بر آن توانا نبودیم». اکثراً همین آیه را میخوانند. این آیه منحیث دعا درست است وقتی که ما سوار چهارپایان شویم زیرا کلمه «رام کردن» آمده است. و اما در هواپیما و قطار و موتر آیه سوره نساء برای دعا مناسب است زیرا اختراعات بشر به اراده خداوند در اثر توانایی انسان است که برایش ارزانی کرده است

چون سفر ها اکثراً با موتر و یا قطار و یا هواپیما صورت میگیرد اینجا حالا مسافه مطرح نیست، زمان مطرح است که به کدام سرعت شما به منزل مقصود می‌رسید نه اینکه چند کیلو متر از منزل دور شده اید. همیشه مسافرین میخواهند بدانند که چند ساعت پرواز است نه اینکه بدانند دوی از سان فرانسیسکو چند مایل یا کیلومتر است.

امروز مردم زیاد تر از هشتاد مایل به کار می‌روند و هشتاد مایل بر میگردند. نه میتوان این رانندگی روزانه و به کار رفتن را سفر شمرد

در زمان حضرت محمد (ص) تسهیلات لازم برای سفر وجود نداشت. پسان تر در خراسان زمین مهمان سرای و کاروان سرای به وجود آمد که کار مسافرین را آسان تر ساخت و اما باز هم سفر به اساس مسافه بود نه زمان که در برمی گرفت. امروز تسهیلات بسیار زیاد برای مسافرین در شاهراه ها وجود دارد. هتل های گوناگون با حمام و دیگر ضروریات یک شخص. طور مثال اگر کسی ورزشکار است در یک هتل برای خود اتاق میگیرد. که آلات و اتاق ورزش را دارا باشد

قسمیکه گفتیم سفر بستگی دارد به شخص. هر کس حق دارد سفر را به ذوق خود عیار کند تا آرام تر باشد مسافر می‌تواند در صورتی که میداند امکانات نماز برایش دشوار است نماز را پیشکی ادا کند و این فقه امام شافعی است. وقتی امام سفارش کرد که مردم می‌توانند در صورت مشکلات راه و سفر نماز را پیشکی ادا کنند، مردم با تعجب گفتند که ای امام ما نماز قضایی را شنیده بودیم و اما پیشکی را نی. امام به بسیار به متانت جواب داد که تو چه میدانی که تا نماز بعدی حیات داری یا خیر! به جای اینکه قرض دار نماز از دنیا رخت بر بندی بهتر است پیشکی بخوانی ازینکه هیچ نخوانی شرایط سفر زمینی با هوایی تفاوت دارد

مسافرت های زمینی در صورت که با موتر باشد امکانات توقف در صورتی که خطر احساس نشود، است. یعنی شما می‌توانید در صورتی که با موتر شخصی سفر کنید در وقت نماز توقف کنید و این امتیاز در بس های مسافر بری نیست. در همه نماز های فرض باید توقف کرد و اما نماز های نوافل را میتوان در حرکت ادا کرد و جهت قبله مطرح نیست. در صورتی که امکانات توقف نیست بهتر است قسمیکه گفتیم یا پیشکی ادا شود و یا قضایی. در هواپیما نه تنها امکانات توقف نیست تا اینکه هواپیما خود به منزل رسد، امکانات وضو گرفتن هم نیست زیرا دستشویی بسیار کوچک است پس بهتر است تا نماز را پیشکی خواند. با این هم اگر کسی آرزوی عبادت را در داخل هواپیما داشته باشد و وضو هم دارد میتواند نماز های نوافل بطور نشسته نماز ادا کند در زمان رسول خدا (ص) اگر مسافر نصف شب به منزل خود بر میگشت نباید داخل خانه میشد و باید منتظر می بود. دلایل گوناگون برای این سنت در آن زمان وجود داشته است. اول نفوس کم بود و کسی که مسافر میشد همه میدانستند که فلان شخص سفر رفته است. اگر شبانه مسافر در شب تاریک داخل خانه خود میشد امکانات سوء ظن دزد و یا نا محرم میرفت. پس برای حفظ و کرامت خانواده و امنیت خانواده بهتر بود مسافر در نصف شب داخل خانه نمیشد. دوم در وقت رسیدن یک سلسله صدا ها در اثر پایین کردن بار و صدای زنگ شتر ها و غیره در نصف شب باعث اذیت همسایگان میشد. اما امروز شرایط تغییر کرده است و مردم ساعات مختلف در شبانه روز پرواز میکنند. میدان های هوایی و هتل ها بیست و چهار ساعت باز است. یک عده موسسات خدماتی مانند ایستگاه های خرید نفت و فابریکات بیست و چهار ساعت کار میکنند و مردم نصف شب کار می‌روند پس مشکل نیست که مسافر در نصف شب دو باره به خانه خود عودت کند. درین جا است که سنت مقید به زمان میشود.

در زمان حضرت رسول اکرم (ص) زمانیکه یک خانم راه سفر می‌میشد، برای امنیت بانوان باید یک محرم

میداشتند تا به ایشان کسی صدمه مالی و جسمی نرساند. این سنت هم مقید به زمان است و امروز یک خانم در یک کنفرانس شرکت میکند و نصف شب پرواز دارد یا خودش تا میدان هوایی/فرودگاه رانندگی میکند و یا یک موتر مسافربری که قبلاً برای خودش جا تهیه دیده او را به فرودگاه می‌رساند و داستان اینکه زن تنها سفر نکند در دنیای امروز جنبه عملی ندارد و زنان مانند مردان می‌توانند سفر کنند. با این هم شایسته نیست که بانوان از طرف شب به رانندگی موتر تنها سفر کنند زیرا خطرات گوناگون در پیشرواست

نتیجه اینکه مسافرت در دنیای امروز به زمان است نه مسافه. دوم اینکه وقتی که یک شخص برای یک روز و یک شب به نیت سفر از خانه خارج شد سفر گفته می‌شود نه کمتر از آن. در صورتی که مسافر از نوزده روز زیاده اقامت میکند در آن شهر از نگاه فقهی مقیم گفته می‌شود و باید نمازها را پوره ادا کند

زمانیکه مسافر از سفر برگشت باید دو رکعت نماز شکرانه ادا کند که بخیر و عافیت به خانه و خانواده خود برگشت کرده است. قابل یادآوری است که سفر کردن یکی از احکام دین است و ثواب بسیار دارد. دعای مسافر در حق دیگران مستجاب میشود. رسول خدا (ص) گفته است که روزه بگیرید و سفر کنید تا سالم بمانید و کسانی که در راه خدا برای کار و تجارت و تکثیر علم و معرفت و آموزش و پرورش سفر میکنند ثواب آن از پنجاه حج زیاده تر است

برای مطالعات اصول سفر در اسلام لطفاً به کتاب «ابواب التقصیر» یعنی کوتاه کردن نمازها در مجموعه احادیث صحیح بخاری، مسلم و نهج الفصاحه رجوع کنید

ششم ماه نوامبر 2016